

РЕДАКЦИСКИ ОДБОР

д-р Снежана Велковска, претседател
д-р Елена Јованова-Грујовска, директор
д-р Мери Јосифовска, секретар
д-р Олгица Додевска-Михајловска
д-р Светлана Давкова-Горгиева
д-р Катица Трајкова
д-р Катица Топлиска-Евроска
д-р Макеј Кавка (Полска)
д-р Звонко Таневски (Словачка)
д-р Станислав Станковиќ (Србија)

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ
ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“

Меѓународна научна конференција
МИСИРКОВ – ПРЕДИЗВИК ЗА НОВИ ПРОУЧУВАЊА
ВО НАУКАТА

Струмица, 2 и 3 ноември 2016

СОДРЖИНА

Коста Пеев МИСИРКОВ СО ПОЗАЈМЕНИТЕ БАЛКАНИЗМИ ПРВ ГО ПРИКЛУЧИЛ МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КОН БАЛКАНСКАТА ЈАЗИЧНА АЛИЈАНСА	7
Лидјана Макаријоска ЛЕКСИКАТА ВО ДЕЛОТО НА МИСИРКОВ ОД АСПЕКТ НА ОДНОСОТ КОН ТРАДИЦИЈАТА	22
Веселинка Лаброска ДЕЛОТО НА КРСТЕ МИСИРКОВ ПРЕКУ ПЕРОТО НА БЛАЖЕ РИСТОВСКИ	39
Звонко Таневски ЉУДОВИТ ШТУР И КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ	49
Виолета Николовска НАРОДНИОТ ИДЕАЛ НА МИСИРКОВ ПРОЧИТАН ДЕНЕС ВО ОДНОС НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК	63
Зоран Спасовски МИСИРКОВ ВО МАКЕДОНСКИОТ ИСТОРИСКИ КОНТЕКСТ ...	70
Елена Јованова-Грујовска, Елизабета Кузмановска МИСИРКОВ – ПОТРЕТНИК ЗА МЕДИУМСКАТА ЈАЗИЧНА КУЛТУРА	78
Лидија Тантуровска ЗА „МАКЕДОНЦКИТЕ РАБОТИ“ ПРЕКУ ЕСПЕРАНТО ДО ЕВРОПА И ВО СВЕТОТ	86
Катерина Петровска-Кузманова ЛИКОТ И ДЕЛОТО НА МИСИРКОВ ВО СОВРЕМЕНА ТЕАТАРСКА ВИЗУРА	95

Марија Тркова	МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ВО НАСТАВАТА ПО ПРЕДМЕТОТ	102
Др. Јулијана Кузмановска, Снежана Кирова, Вилхелм Јанкова	ЕДНА МАСТОВИЧКА НЕ ПРАВИ ПРОЛЕТ	116
Олга Димитрова-Михаиловска	ОДНОСОТ НА ВЛАСИ КОН ПОДРОТОТ ОД ЛЕКСИЧКОТО НАСЛИДСТВО	124
Марија Кавана	ЛИТЕРАТУРАТА КОДИФИЦИРА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX ВЕК	130
Виктор Фрајман	ЛЕКСИЧКИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД МИСИРКОВ ДО ДЕНЕС	145
Исра Цановска-Димкова	ЗА НЕКОИ ПОСРЕДНИ ПРОВЛЕКИ СО КОИ СЕ СООЧУВА СТАБИЛАРИОТ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ДЕНЕС	154
Снежана Велковска	СЕМАНТИЧКИ АСПЕКТИ НА ОНОМАТОПЕЈАТА	163
Катина Топанска-Бароска	ИМЕНСКИ ОБРАЗУВАЊА ВО ОБЛАСТА 'ХРАНА'	173
Димитра Вангеловска-Ранковска	ОПИСНИТЕ ПРИДАВКИ ОД ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ АСПЕКТ	178
Татјана Точкова-Столновска	НЕКОЛКУ ЗБОРА ЗА ЈАЗИЧНОТО ПЛАНИРАЊЕ НА СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	188
Лилијана Митковска	ВАРИЈАБИЛНОСТ: УПОТРЕБАТА НА ПРЕДЛОГ ОД НА СО ГЛАГОЛСКАТА ИМЕНКА	195
Мери Јосифовска	ТОПОНИМИКАТА НА СЕЛОТО ПОСТОЛ, ЕНИЧЕВАР/ДАРСКО	211
Весна Милоска	СПЕЦИФИКАЦИЈА НА ХИПОКОРИСТИКАТА ВО КРИВОПАЛАНАЧКО	225
Светлана Јанкова-Топанска	КАТЕГОРИЈАТА ВРЕМЕ ВО НАРОДНАТА КУЛТУРА НА МАКЕДОНЦИТЕ	239
Васил Драновски	ИМЕНУВАЊЕТО НА УТОКАТА ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ	247
Тони Цановски	ЗА ПАЛЕЖНАТА РЕКВИЈА ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ (СО ПОСЕБЕН ОСВЕТ НА АКЦИОННИОТ ОДНОС)	262
Јордана Марковиќ	ПОГРНАЧНИ СРПСКИ И МАКЕДОНСКИ ГОВОРИ ВО СВЕТОТ	279
Јоворка Марковиќ	СТАРИ И НОВИ СИСТЕМИ АКЦЕНТУВАЊЕ У ШТОКАВСКИМ ГОВОРНИМА	293
Катина Трајкова	МОТИВИТЕ НА ИНИЦИЈАЛИТЕ ВО РАДОМИРОВОТО ЕВАНГЕЛИЕ	300
Соња Новотни	ДЕНАЗАЛИЗИРАЊЕТО НА НОСОВКАТА * ВО ВЕРКОВИЧЕВИОТ АПОСТОЛ	314
Милка Марковиќ	КОНТЕКСТУАЛИЗЕН ПРИКАЗ ВО СЛЕПЕЦ, ОТЕЛ И РАЈИЧ ...	325

Димитар Пандев	МЕГУ ТРПЕЗАТА И ГОСТИЛНИЦАТА (ПРИЛОГ КОН ТОЛКУВАЊЕТО НА СВЕТИКЛИМЕНТОВАТА ЈАЗИЧНА МЕТАФОРА)	334
Мери Цубалевска	АРХАИЗИРАЊЕ НА ЈАЗИКОТ ВО ТВОРЕШТВОТО НА МИХАИЛ РЕНЦОВ	344
Снежана Петрова-Цамбазова	ЗА РЕКЛАМИРАЧКИТЕ РАБОТИ	360
Луо Јун	НАЗИВИТЕ НА КИНЕСКАТА ТРАДИЦИОНАЛНА МЕДИЦИНА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	364
Христина Андоновска, Ивица Смоковски	ПОСЕБНОСТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – МАКЕДОНСКО-СРПСКО-БУГАРСКА ПАРАЛЕЛА (ВРЗ ПРИМЕРИ ОД ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКОТО ПОЛЕ 'ДИАБЕТЕС')	369
Благица Петковска	МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ОБРАЗОВАНИЕТО НА КРАЈОТ ОД XX И ПОЧЕТОКОТ НА XXI ВЕК – СО АКЦЕНТ ВРЗ ПРИМАРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	380
Станислав Станковиќ	ЦЕЛИТЕ И АКТИВНОСТИТЕ НА МАКЕДОНСКИОТ КУЛТУРЕН ЦЕНТАР "БЛАЖЕ КОНЕСКИ" ВО ПАНЧЕВО	394
Јованка Денкова	ТЕМАТА НА СМРТТА ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА И МЛАДИ	415

Јованка Денкова

Филолошки факултет

Универзитет „Гоце Делчев“-Штип

ТЕМАТА НА СМРТТА ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА И МЛАДИ

Апстракт: Темата на овој труд произлегува од самиот карактер на книжевноста за деца, како книжевност која е посебен, одделен дел од општата книжевност, но истовремено е и нејзин составен дел. Таквата литература му е блиска на детето, затоа што во неа му се нуди еден посебен свет, свет во кој детето слободно ја развива својата фантазија, мечти и стремежи. Но, исто така, факт е дека преку оваа литература детето го осознава животот и неговите законитости. Децата се среќаваат со смртта уште во кругот на семејството, без разлика дали се работи за смрт на блиски роднини, смрт на милениче и сл. Оттука, неизбежно е книжевноста наменета за децата и младите, да ги одразува случувањата во општеството и семејството. Согласно тоа, неизбежен сегмент од книжевноста за деца и млади, е смртта како составен дел од нашето суштествување. Од тие причини, темата на овој труд ќе биде третманот на темата на смртта во македонската современа книжевност за деца и млади, преку одбрани дела.

Клучни зборови: смрт, книжевност за деца, македонска книжевност.

ВОВЕД

Како едно од најистакнатите современи литературни движења, реализмот се стреми да го прикаже животот каков што е, без смалување на вистинското воодушевување и динамиката на животот преку претерување или фантазија. Како еден аспект на литературата за деца, реализмот и неговите основни принципи им се допаѓаат на младите читатели, сепак, истовремено, многу од возрасните се загрижени од соочувањето на децата со, честопати, тешки теми, присутни во повеќето сценарија од "реалниот свет".¹

Смртта е чувствително и тешко прашање речиси за секого, или "последното табу", како што понекогаш се нарекува. Децата денес се заштитени од него и подготвени за тоа на начин што би било невозможно пред еден век, но тие не можат да бидат целосно изолирани од него: умираат

---

¹ Children's literature Review, 2008, <http://www.encyclopedia.com/article-1G2-2859900012/realism-childrens-literature.html>, пристапено на 20.10.2016

домашни миленици, умираат баби и дедовци, понекогаш умираат дури и родители или браќа и сестри или пријатели.²

Генералното избегнување да се даде чесен третман на темата на смртта и нејзините последици врз семејството, се рефлектира врз желбата на нашето општество да се одрекува оваа проблематика. Тоа можеби произлегува од обидот да се заштитат младите од болната реалност (Moss 1972: 530-532), или пак, според некои теоретичари, кога се работи за смртта, родителите и педагозите, се поподготвени да го предупредат детето за можните ризични фактори во врска со неговата безбедност, за со тоа да се намалат ризиците по неговиот живот, отколку што постои подготвеност да разговараат на темата на смртта. Разговорот, а со тоа и давањето на основните, прифатливи информации за смртта, честопати се одложува за поголема возраст на детето (Константиновиќ 2006: 92).

Факт е, дека колку и да се обидуваат родителите, писателите или наставниците да ја избегнат или релативизираат темата на смртта, таа постои и децата секојдневно се среќаваат со неа. Независно дали се работи за смрт на милениче, на баби и дедовци, на брат или сестра, на родители, поблиски или подалечни роднини – смртта, како и раѓањето е неразделен дел од животот. Всушност, докажано е дека уште на возраст од три години детето почнува да поставува прашања за смртта. Согласно тоа, се смета дека избегнувањето на родителите или наставниците да разговараат со децата на оваа тема, може да се смета за нечесно и може да доведе до нарушување на емоционалниот и интелектуалниот развој на детето. Исто така, во тој контекст, се сугерира дека е подобро на децата отворено да им се кажат семејните кризи, отколку да се остават да го замислуваат најлошото (Moss 1972: 530-531). На крај на краиштата, преправањето дека смртта не постои (дека не е таму некаде), нема да помогне таа да исчезне. Ниту едно човечко суштество не може да ја избегне, човекот не може да го избегне "бруталниот факт на неговата смртност" (Swenson 1972: 401-404).

Читањето, кое долго време се користи како средство за помагање на луѓето да се справат со конфликти, може да биде остварлив начин за децата да се справи со критична болест. Од нивното читање, децата сфаќаат дека и другите доживуваат слични стравови, фрустрации и грижи. Со признавањето на сличностите помеѓу себе и ликовите, децата можат да работат на решавање на нивните проблеми. Прашањето е: дали книгите можат да им помогнат на учениците да ја разберат и прифатат смртта, без тоа да биде морбидно или да ја поткопува верата на учениците и родителите?³

---

² <https://humanism.org.uk/education/parents/books-for-bereaved-children/>, пристапено на 20.10.2016

³ <https://humanism.org.uk/education/parents/books-for-bereaved-children/>, пристапено на 20.10.2016

Во последно време, како во светски и европски рамки, така и на овие простори, вклучително и во македонската книжевност за деца и млади, се забележува пораст на бројот на книги кои отворено зборуваат за оваа тематика. Притоа, интересен е да се знае и фактот за тоа со каков вид на загуба се соочуваат ликовите во делата, односно какви примери на загуба и тага тие им презентираат на делата. Возрасните не можат да знаат дали овие примери верно ги претставуваат искуствата поврзани со смртта со кои децата можат да се сретнат. Како и да е, овој вид литература дава можност да ѝ се пријде на оваа тема на невообичаен начин. Книжевноста за деца може да послужи како соодветна алатка за усвојување на концептите за смртта (Seibert, Drolet 1993: 86-90). Преку читањето, децата дека и другите луѓе ги споделуваат нивните маки и чувства и дека тоа е сосема нормално. Тоа, за нив, е еден вид на олеснување кога знаат дека и другите страдаат како и тие. Кога децата се чувствуваат помалку изолирани, тие губат еден дел од нивната засраменост заради ситуацијата во која се наоѓаат (Bernstein 1983: 28). Со читањето на книги во кои децата се среќаваат со вакви искуства, тие се нурнуваат во чувствата и одговорите кои другите им ги нудат (Walker 1986: 8-16).

Се разбира, оваа литература може да им помогне и на возрасните да се идентификуваат со одредени аспекти од тагувањето што се фундаментални за целото човештво (Corr 2003-2004: 337-363).

ТЕМАТА НА СМРТТА ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА

За да ја елаборираме оваа тема, ќе се разгледаат одреден број дела од македонската книжевност за деца, почнувајќи од постариот и поновиот период од развојот на истата.

Претходно, би сакале да укажеме дека кај оваа тема може да се направи уште една дистинкција во зависност од тоа дали се работи за: 1. Смрт на член на семејството (родители, браќа и сестри, дедовци и баби и сл.), 2. Смрт на милениче, 3. Смрт на лик од животинскиот свет, или, 4. Смрт на неантропоморфно суштество.

Разгледот на оваа тема во македонската книжевност за деца, неодминливо е да се започне со творештвото за деца и млади на Григор Прличев. Во редот на трудовите на Григор С. Прличев, кои долго време не ѝ беа познати на јавноста и на нашата литературно - историска наука, но кои, за голема среќа, повеќе од стотина години останале зачувани во ракопис, посебен интерес претставува еден циклус песни за деца, стихови за кои во досегашната литература за Прличев беше малку споменато (Прличев 1928: 98-140), кои бездруго фрлаат нов сноп светлина

врз Прличевата вонредно комплексна творечка натура (Тодоровски 1998: 97-114). Имено, Прличев се зафатил да ги илустрира низ стих своите погледи за воспитанието, своите морално-етички сфаќања. Го сторил тоа во почетокот на својата педагошка дејност, го стори, значи, без богатиот биланс на сопствениот педагошки опит.

Освен тоа, овие песни се настанати во период кога педагошката наука кај нас била во зародиш, па за тоа не нè изненадува фактот за природата на песните. Збирката песни за деца „Воспитание или двенадесет песни за деца“ содржи песни, кои со своите драстични примери, реално, можат само да го истрауматизираат малиот читател. Прличев во нив очигледно инсистира на едно раскажување односно прераскажување на мотивот, служејќи се при тоа со мошне драстични примери, адекватни на сè она што како педагог го спроведувал. Така во песната „Луничавата Лена“, децата се во вистинска опасност по нивниот живот, од пожар кој освен трајни лузни може да биде и трагичен по нив. Во други песни како на пример „Прејадено дете“ се прекорува лакомоста и изесливоста кај децата. Меѓутоа, приказната за малиот лакомец Гого е доста драстична во својата дидактичка поента: Гого од прејаднување умира, а мајка му не го ни оплакува, поради таа негова негативна особина! Очигледно, примерот е доведен до апсурд, за да биде поуката поуверлива, меѓутоа, порокот секако не претпоставува толку пресилена осуда која изгледа прилично вулгарно. „Страшливиј Силјанче“ е карикирање на бојазливоста кај децата. Туку и овдека вината лежи во мајката: Упрекот кон страшливецот е остар: кога по совет на лекарот, детето оди со татка си дружно на лов, гледајќи зајак, мисли дека е мечка и паѓа од ужас здрвен и умира, а татко му го остава неплакан и безгробен...

Неодминлива е да се спомене и „Автобиографијата“ од Григор Прличев, во која со темата на смртта се среќаваме уште на самиот почеток, кога самиот автор нè известува дека и самиот е без татко: „По малку умре татко ми и ме остави шестмесечно младенче заедно со други двајца браќа и една сестра, сите маловозрасни“ (37) (Прличев 2003). А смртта е постојан детал, всушност носечка мисла и своевиден одраз на времето во кое живеел Прличев. Тој сугестивно ја опишува смртта на Браќата Миладиновци, од каде произлегла неговата разочараност и бунт кон грцизмот. Сè до крај на делото, низ затворањата и притворите, мачењата, смртта како негова вечна придружничка верно го следи до крај на животот.

Со темата смрт на деца или децата како сведетели на смртта, се среќаваме особено во оние дела кои се со тема од НОВ, било причината да е самата војна или последиците од неа.

Во расказот „Јаболка за сестра ми“ од Јован Стрезовски (Стрезовски 1967) детето се соочува со смртта на сестричката во едно време-невреме. Хроносот е времето на НОБ и најпрвин, авторот го опишува гладот кој завладува насекаде: „Луѓето шепотеа: Глад, проклета глад! Сè запустеја желкариве, ќе нè испоцркаат. Сè собраа “ (73). Дејството просто го вкочанува

читателот од нечовештината и скржавоста на луѓето кога братчето бара неколку јаболки - петровки за болната сестра од комшивката, а за возврат добива само клетва: „Речи му веќе да не иде. Ќе му ги скршам нозете или ќе колнам“ (75). По смртта на сестричката, кога истата комшивка која претходно ја изрекува клетвата, доаѓа на погребот носејќи од јаболките, револтот на детето расте до невидени димензии: „Наеднаш нешто ме расцепи во градиве: на вратата се покажа Гога со босилек и јаболка в рака. Се прекрсти и ги стави јаболката до рацете од сестра ми. Пламнав целиот наkosten. Се исправив за да свикам разбеснето, но само пополека ги подзедов јаболката и ги расфрлив низ вратата“ (75) (Денкова, Челик 2016: 420-425).

И расказот „Лек“ од Јован Стрезовски (Стрезовски 1967) носи своевидна порака за младите читатели. Имено, во него станува збор за детето Милчо, кое има болна баба, но откако слушнал дека некои луѓе се излечиле со биоенергија, особено дека сите луѓе во себе содржат биоенергија, тој решава да ја лекува баба си. Затоа, тој секојдневно ѝ прави вежби, а и таа била послушен пациент. Кога по извесно време тој заминува на лекување, по враќањето дома по еден месец, дознава дека баба му во меѓувреме починала. Тогаш кај Милчо се зародува чувство на каење, сè до моментот кога дознава дека таа порачала да му кажат дека додека „ја лекувал“, немало никакво подобрување кај неа. Единствено сакала да му угоди. Во овие два раскази од Стрезовски, децата директно се соочени со смрт на блиски членови од семејството. Во првиот расказ – се работи за смртта на болната сестричка, и покрај болката по сестричката, ликот, а со тоа и читателот, многу силно го заболува нечовештината кај луѓето. Иако дејството на расказот се одвива за време на НОВ, во која најлошото кај луѓето доаѓа до израз, сепак, детето не може да се помири со губењето на човечкото однесување, сожалување и разбирање. Во вториот расказ- детето се соочува со смрт на член на семејството – бабата, со која е особено приврзан, па со сета сила на својата љубов, верува во нејзино излекување.

Друг експлицитен пример од првата генерација на македонската книжевност за деца е романот „Белото Циганче“ од Видое Подгорец (Подгорец 2010), каде одгласите на војната сè уште се чувствуваат, преку сознанието дека главниот јунак, Таруно Мулон е сираче, но најверно е прикажана смртта на Баба Мулон: „Змија...- со мака процеди. – Ме касна змија. Тие три збора ме вкочанија. Некаков горчлив прстен ми се заглави во грлото и го запре крикот што беше појден кон устата....Усните му беа суви, неприродно подувени, помодрени. Целото негово лице ја промени бојата и изгледот...Страшно, многу страшно го измачуваше болката во тие долги претсмртни мигови. Го зедев бардачето и отрчав да налеам вода. Кога се вратив, на баба-Мулон веќе не му беше потребно ништо“ (127-128). На тој начин, Таруно уште еднаш останува сираче, зашто единствениот татко кој тој го знаел бил Баба Мулон. По неговата смрт, одеднаш, Таруно

веќе не знае каде припаѓа: „Останав сосема сам на светот. Никогаш не сум се чувствувал толку безначајно суштество. Сега мислев дека сум оттуѓен од целиот свет, испаден и анатемисан, осамен и бележан. Никаде не ме фаќаше место... Талкав ваму-таму како спобудален, како призрак. Не знаев каде да одам, ни што да правам. Не бев веќе ни толку мал, за да не можам да размислувам за мојата иднина“ (128-129).

Интересен е и романот „Криворог“ од Видое Подгорец (Подгорец 1994), каде е проследен животниот век на дивниот јарец кој ги воодушевува сите оние кои ја имале среќата да го видат. И самиот роман започнува со смртта на јарецот, а потоа ловецот ја дава ретроспективата на неговиот живот, од раѓањето до смртта. Најпрвин, се предава смртта на новородената рожба на мајката на Криворог, Сивка ќе биде нем сведок на гребнувањето на првородената рожба од страна на орелот, зашто таков е законот на дивината. Како единствено преостанато простанато чедо по породувањето, мајката максимално му се посветува на второроденото јаренце. Неговата мајка знаела дека тоа е мало и сè уште не ги познава опасностите кои ги демнеле, па таа ќе го поучи дека е подобро да го менуваат ноќевалиштето за полесно да се спасат од непријателот. Тоа било совет што малиот морал да го запомни ако сака подолго да живее: „Таму сè уште е присутен нашиот мирис и може да му го покаже патот на непријателот полесно да нè најде. Запомни го ова ако сакаш подолго да живееш!“ (стр.25). Други такви поуки кои ќе му ги даде мајката и благодарение на кои Криворог ќе дочека длабока старост и природна смрт. Читајќи ја оваа книга, кај детето единствено може да се зароди љубов кон природата, кон нејзините жители, зашто светот на животните и светот на децата се неразделни. На младите генерации им дава многу поуки за тоа како треба да се чекори низ животот, знаејќи дека животот е како река која со себе носи безброј убави и лоши настани со кои треба да се соочат, да учат од постарите, бидејќи секогаш сме во предност доколку учиме од грешките на другите, но и да не се плашат од сопствените грешки, да се навикнат и на лошото, да научат да живеат сами, затоа што не секогаш ќе имаат некој до нив (Денкова, Челик 2013: 482-490).

Во поемата „Мице“ (Николески 2004) Ванчо Николески, претставник на првата генерација повоени македонски писатели за деца, ја опева смртта на вредното глувче, кое бездетните дедо и баба го засакале како свое чедо: „И во грненцето глувчето падна,

Во врела чорба пропадна сето,

В шутаре грне се свари Мице,

Несреќно сврши глувчето клето.“

Како што истакнува и Друговац (1996: 89), трогнува тој несреќен крај на Мице, но овде искрснуваат и ред други прашања, сврзани со чувствата на младиот читател и неговиот социјален, етички и уметнички сензибилитет. Детето ќе сочувствува и со Мице, и со тагата на бабата и дедото заради грозоморниот начин на кој загинава Мице, но истовремено и ќе брза да ја заборави сликата што буди морници.

Еден поинаков роман, во кој се прикажува смртта на милениче е „Дневникот на Ања“ од Димитар Башевски (Башевски 1994). Тоа е анималистички роман-дневник, во кој сторијата за својот живот ја пишува самата Ања дојдена како мало маче во семејството. Инаку, ликот/запишувач, мачката Ања, се однесува сосем како човек и рамноправен член на семејството (дува свеќи на роденденот, пее роденденска песна, добива роденденски подароци, соодветни за мечешкиот род (свежи рипчиња, плетена кошница за спиење, кадифено глувче како играчка), гледа цртани филмови и сл. Таа е третирана не само како милениче во семејството, туку како мало детенце. Семејството ја носи со себе на излет во родното село на стопанот Коста (Сарајаново), каде Ања за прв пат се запознава со широчината на природата околу себе, со својот мачешки род во ликот на мачорот Мацола, а ќе има прилика и сама да ја лови својата храна, односно полека да учи за животот: „Во изминативе денови сфатив една важна работа: дека светот е поголем и поразновиден, а во исто време и поопасен, отколку што сум мислела јас“ (46). И таа ќе ја почувствува родителската радост, но и поривот во себе, да се излезе во големиот, опасен свет. А таму, ќе го доживее и својот крај: „Еден ден ќе се симнам и ќе прошетам по местата што еднаш за кратко ги запознав зимата. Ќе се мушнам во грмушките и ќе се просновам под стреите“

(118). Тој порив ќе ја одведе Ања во смрт, со што завршува нејзиниот дневник со последниот нејзин запис од 2 јануари. По нејзината грозоморна смрт од забите на настрвениот од луѓето питбул, последниот запис, го внесува Сандра, со апел кон сите за похуман однос како кон животните, така и воопшто меѓу луѓето: „Околу паднатото, можеби веќе повредено животно, беше оформен круг од луѓе за мачката да не може да избега. Во кругот е пуштено сега веќе сосем настрвеното куче...Нема ли некоја симболика во тој ритуал – да се атакува врз едно невино суштество и да се ужива во глетката како се растргнува неговото тело!?“ (121).

Во расказот „Страшило“ од Славко Јаневски (Тоциновски 2004) е дадена болката на страшилото од кое никој не се плашел, па дури ни најплашливото животно - зајакот, а тоа, најмногу се плашело од мракот. Разочаран тргнува по светот да бара некого што ќе се исплаши од него. Се разочарува од својот изглед: „Виде смешна глава на танок врат и две дрвени раце во стара кошула со стобојни закрпи“ (стр.82), на кој му се потсмеваат рибите, сојките, цвеќињата,

ракот, гавраните. Очајот на страшилото сè повеќе расне, сè до моментот на појавата на волкот, чија слика е фантастично предадена: „По виткавата врвица, меѓу столетните стебла со посребрени лисја од месечева пена, се ближеа кон нив две светкави зелени очи и два реда остри заби“(стр.84). Во својата последна битка, не гледајќи дека зад него е волкот, а убедено дека сепак сите се плашат и кријат од него, страшилото, „Се преврте на грб и ја забуца во челуста на волкот својата дрвена рака. ...Волкот сфати дека ова е негова последна битка...Реката кон која се тркалаа противниците, го притаи својот шум. Во згуснатата темнина крцкаа гранки, шушкаше сува слама, болно завиваше волкот...“(стр.85). Продолжува животот во шумата, шумските жители се појавуваат од своите засолништа, а како единствен сведок за битката останува „песната за храброто сламено срце на едно бестрашно страшило“(стр.86).

Расказот „Битка в шума“ од Славко Јаневски (Тоциновски 2004) започнува со грозоморна сцена - сцената на смртта на младата срна од забите на крвожедните волци: „Кога ги виде под стариот чинар капките крв, еленот ја дигна гордата глава и воинствено крикна; потоа врел од чудно неспокојство, почна да копа со предните нозе по снегот, како да се готви за битка“ (стр.92), по што е предадена решавачката битка меѓу последниот елен и волчјата глутница. Оваа слика, кај младите читатели предизвикува уживање во стравот и онаа познато магнетско привлечно треперење, кое човекот го чувствува при средба со нешто мистериозно, нешто што ги надминува неговата сила и разум (Вуковић 1979: 66). „Борбата меѓу доброто и злото, која секогаш е во концепцијата на сказната, во овој расказ Јаневски ја пренесува меѓу светот на животните, сликајќи ја борбата меѓу последниот елен и волкот. Притоа, последниот елен е симболичка транспозиција на добрите својства на животинскиот свет и на природата воопшто, а волкот е неговиот антипод. Симболиката на нивниот судир, од етичко-филозофски план, може да се прошири и на естетски, бидејќи последниот елен го симболизира убавото, а волкот - грдото“ (Вуковић 1979: 60).

За крај на овој труд, ќе посветиме внимание и на делото-роман „Детството на Мисирков“ од Ката Мисиркова-Руменова (Мисиркова-Руменова 1991). Се работи за проза поделена во два дела, од кои, првиот дел се состои од шест наслови, а вториот од десет наслови и нумерички разделени, и насловени, кои можат да егзистираат и како посебни наративни единици. Во првиот дел, најголемо внимание се посветува на детството на Мисирков, оние помлади години кои ги минува во кругот на семејството. Веќе во вториот дел се зафаќаат посериозни теми, тоа е периодот на созревањето на Крсте, па присутни се теми како: училиштето, туѓите даскал, општествените случувања, не се табуизира смртта, болеста на таткото, смртта на мајката, а

завршува со распаѓањето на семејството и заминувањето на Крсте во Белград на училиште: „Неочекувано бабата Иванка се разболе. Никој не знаеше од каква болест боледува. Лицето ѝ пожелте и од постелата не стануваше.- Баба ќе умре-му рече Гончо. – Таков е животот. Старите умираат- му одговори Крсте потресен.“ (74); „Стрините спиштеа, стриковците клекнаа пред старицата. Не им се веруваше. Силниот дух што избиваше од таа жена сè уште господареше со просторот....Од тој час и Крсте се измени. Со никого не сакаше да зборува....Ја немаше. Како и да не била“ (85); смртта на мајка му: „...низ дворот сите домашни трчаа како поматени....Крсте првпат почувствува болка откорната од лажичката. Не плачеше, не се отимаше, уста не отвори, рој мисли му се редее во главата, но за ни една немаше одговор. Зошто токму сега, господи, ми ја земаш добрата мајка, си велеше, зар од една обична треска да изгасне еден толку потребен живот? (100-101).

ЗАКЛУЧОК

Темата на овој научен труд произлегува од самиот карактер на книжевноста за деца, како книжевност која му е блиска на детето по својот карактер и која му нуди еден посебен свет. Истовремено, детето тежнее кон оваа книжевност, зашто таа и го отсликува реалниот живот. Реалниот свет со кој се среќава детето во книгата, е одраз на неговите стравови, надежи, копнежи. Од тие причини, детето е привлечено кон неа. Како одраз на реалноста, таа книжевност ги отсликува сите животни појави, како што е и смртта, како неразделен дел од нашето постоење. Децата се среќаваат со смртта уште во кругот на семејството, без разлика дали се работи за смрт на блиски роднини, смрт на милениче и сл. Оттука, неизбежно е книжевноста наменета за децата и младите, да ги одразува случувањата во општеството и семејството. Согласно тоа, неизбежен сегмент од книжевноста за деца и млади, е смртта како составен дел од нашето суштествување.

Од тие причини, темата на овој труд е токму тематско разгледување на оваа тема, воопшто во книжевноста за деца, а потоа се премина на нејзино елаборирање преку примери од македонската книжевност за деца. Овде беа вклучени дела од постариот период на нашата книжевност за деца, како што е творештвото на Григор Прличев, неговите песни за деца, како одраз на неговата педагошка дејност во време кога се поставуваа нејзините основи, неговата „Автобиографија“ во која се одразени мачните настани од неговиот живот, во време кога во Македонија свој замав земала преродбенската мисла.

Понатаму, се премина на разгледување на дела од современата македонска книжевност, при што се констатира дека во неа има мноштво дела во кои е присутна темата на смртта, како смрт на членови на семејството („Јаболка за сестра ми“ и „Лек“-Ј. Стрезовски), смрт на миленичиња („Дневникот на Ања“-Д. Башевски), смрт на животни во природата („Криворог“-В. Подгорец, „Битка в шума“-С. Јаневски), па дури и смрт на неживи суштества („Страшило“-С. Јаневски). Сите разгледани дела, а и многу други не можеа да бидат толкувани овде, на младиот читател му нудат согледби за животот, даваат одговор на прашања поврзани со смртта, нашето ограничено постоење, му нудат можност со наставникот или родителот слободно да поразговара за своите чувства, особено доколку детето се соочило со загуба на член на семејство, пријател, милениче и сл.

THE THEME OF DEATH IN MACEDONIAN LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH

Abstract: The topic of this paper arises from the very nature of literature for children, literature that is special, separate part of the general literature, as well as an integral part. Such literature is close to the child, because it is offered another world, a world in which the child freely develops their imagination, dreams and aspirations. But also, the fact is that through this literature child perceives life and its laws. Children are facing death in the family, whether it is about the death of close relatives, death of a pet, etc. Hence, it is inevitable literature aimed at children and young people to reflect developments in society and family. Accordingly, the essential part of literature for children and youth, is death as an integral part of our existence. For these reasons, the subject of this paper will be the treatment of the theme of death in Macedonian literature for children and young people, through selected works.

Keywords: death, Macedonian literature for children.

Литература

1. Башевски Димитар 1994, *Дневникот на Ања*: Детска радост, Скопје.
2. Вуковић Ново 1979: *Иза граница могућег*, Научна књига, Београд.
3. Денкова Јованка, Челик Махмут, 2013: „Парабола за самоодржувањето и опстанокот“. In: Зборник на трудови од VIII Симпозиум со меѓународно учество „Васпитач у 21. веку“, 30-31 Mart 2012, Сокобања, Србија.
4. Денкова Јованка, Челик Махмут, 2016: „Социјалниот аспект во творештвото за деца и млади на Јован Стрезовски“. In: 11. Симпозиум со меѓународно учество: Васпитач у 21. веку, 27-28 Март 2015, Алексинац, Србија.
5. Друговац Миодраг 1996: *Македонската книжевност за деца и младина*, Детска радост, Скопје.
6. Тоциновски Васил (приредувач) 2004: *Златна книга на прозата за децата во Македонија*, Феникс, Скопје.

7. Константиновиќ Стеван 2006: „Упознавање деца за појмом смрти на граѓи бајки Браће Грим и Ханса Кристијана Андерсена“, Норма, XII, 1/2.
8. Мисиркова Руменова Ката 1991: *Детството на Мисирков*, Македонска книга, Скопје.
9. Николески Ванчо 2004: *Мице*, Детска радост, Скопје.
10. Подгорец Видое 2010: *Белото Циганче*, Детска радост, Скопје.
11. Подгорец Видое 1994: *Кривороз*, Детска радост, Скопје.
12. Прличев Г. Кирил 1928: „Към характеристики на Григор С.Прличев (по спомени, сведения и документи)“, Македонски преглед, София, 1928, год. IV, кн.2.
13. Прличев Григор 2003: *Сердарот*, Автобиографија, Матица македонска.
14. Стрезовски Јован 1967: *Раскази*, Мисла, Скопје.
15. Тодоровски Гане 1998: „Прличев како детски поет“, во кн. *Фоклорни и книжевни огледи за македонската литература за деца*, Мито Спасевски, Педагошки факултет „Св.Климент Охридски“, Скопје.
16. Bernstein J E. 1983: *Books to help children cope with separation and loss*. New York: R. R. Bowker, 28.
17. Corr A. Charles 2003-2004: „*Bereavement, Grief, and Mourning in Death-Related Literature for Children*“, Omega, Vol.48(4).
18. Children's literature Review, 2008, <http://www.encyclopedia.com/article-1G2-2859900012/realism-childrens-literature.html>, пристапено на 20.10.2016
19. <https://humanism.org.uk/education/parents/books-for-bereaved-children/>, пристапено на 20.10.2016
20. Moss P. Judith 1972: „*Death in children's literature*“, Elementary English, Vol. 49, No. 4.
21. Seibert D, Drolet JC. 1993: „*Death themes in literature for children ages 3-8.*“, J Sch Health. 63(2):86-90. Review.
22. Swenson J. Evelyn 1972: „*The treatment of Death In Children's Literature*“, Elementary English, Vol. 49, No. 3, National Council of Teachers of English.
23. Walker Mary Edith 1986: „*When children die: Death in Children Literature and Its Use in a Library*“, [Bulletin of the Medical Library Association](#) 74(1):16-8